

ADALÉKOK A SZÉKELYKERESZTÚRI EGYHÁZKÖR EKLÉZSIÁINAK ISMERTETÉSÉHEZ (5.rész)

10. CSEKEFALVA

Székelykeresztúrnál a Nagy-Küküllőbe torkolló Gagy-vize völgyének legalsó faluja. *Orbán Balázs* Udvarhelyszék című kötetében (p.120) csak annyit jegyez meg, hogy Csekefalva Andrásfalvával és Gaggyal együtt az 1333-ban már létezett Szentábrahám önálló egyházmegyéhez tartozott. Nevének eredetéről a Csiki-krónikára alapozva pedig azt írja: "Tseke Köröns fia a szent Istvánkori székely ősök egyike volt (...) Ettől, ki első idetelepülő volt, nyerhette a falu elnevezését." (p.120, 1.sz.lábjegyzet). A krónikát azonban a mai történettudomány nem fogadja el hiteles forrásnak. *Benkő Elek* a falu nevének eredetéről "A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája" című munkájában (p.57) ezt írja: "Neve a *Cseke* régi magyar személynévnek és a birtokos személyranggal ellátott *falu* főnévnek az összetétele."

Csekefalva első írásos említései a Székely Oklevéltár régebbi és újabb sorozatának kötetében a 16. század második feléből közölt peres iratokban, illetve összeírásokban *Chijeke ffalwa* (1567), *Chekeffalua* (1576), *Chekefalua* (1598) alakban olvasható. Hivatalos román neve *Cebesti*.

A falu megléte azonban az okmányokban említett éveknél messzebb nyúlik vissza a középkorba. A székelykeresztúri múzeum régészeti kutatásainak eredményei mind erről, mind pedig az ezt megelőző történelmi korok embercsoportjainak e völgyszakaszban hosszabb-rövidebb ideig tartó megtelepedéséről tájékoztatnak. A terepbejárások alkalmával gyűjtött vagy tervszerű ásatásokból származó leletanyag alapján megállapított, hogy az őskor és bronzkor embereinek nyomait a Pusztaszőlő-oldal, Paprét, Petőszöge, Szőlő-alja; a kora vaskorét a Paprét, Petőszöge, Lok; a népvándorláskorát (gótok, szlávok) a Lok, Telek, Paprét, Szőlő-alja, Pusztaszőlő-oldal; Árpád-korit, késő középkorit a Lok, Telek, Paprét nevű határrészek földje őrizte meg.

A felsorolt régészeti nyomokat őrző helyek közül Csekefalva kialakulását megvilágító legjelentősebb leletanyag részben a mai falu déli szélé mentén 1977-1979-ben épülő borjúhízlalda területén, s nagyobb részt az ezzel átellenben a patak jobboldali teraszán, a Lok határrészben 1981-1983-ban végzett rendszeres ásatás nyomán tárodott fel. E két területrezen az ásatások nyomán feltárult egykor elpusztult falu település-nyomainak, az ott élt emberek mindennapi életének tárgyi bizonyítékai (sokféle rendeltetésű, formájú kerámia, fémből s egyéb anyagból készült tárgyak, eszközök, valamint a település korát meghatározó érmék) alapján megállapított, hogy

a 12-17 században "A régi falu a Gagy patakának mindkét partján, az országúttól Ny-ra feküdt." (Benkő E., i.m.57) A különböző korú érmék leletkörülményei (a különböző korú kultúrrétegekben való fekvésük) alapján megállapíthatóvá vált az is, hogy az ősi Csekefalva a 16 század közepén még lakott volt, s felhagyása a század második felében és a 17 század elején fokozatosan történt. (Benkő: p.62)

A falu lakosságának körülbelőleges létszámáról csak a 18 század elejéről van adat: 1721-ben Mária Terézia idejében megadóztatás végett készített összeírásban Csekefalván egy nemest, egy taksás szabadost és egy egyéb jogi állapotú háztartást is jelölve, összesen 22 háztartást vettek fel; az ezekben élő lakosság összlélekszáma - családonként e korra szokásos 5 lélekkel számítva - 110 körüli, s a nem adózokkal együtt nem haladhatta meg a 140-150 személyt. Hat és fél évtized múlva az 1786-ban végzett első magyar részletes népszámlálás már 61 háztartást jegyez. Az ezekben élt 63 családban 298 lélek van, ebből férfi 149, nő 146. A férfiak társadalmi, illetve korcsoportbeli megoszlásában 1 papot, 4 nemest, 36 parasztot, 29 paraszt és polgár örököst, 29 zsellért, 14 egyéb kategóriájút és 26 "férfi sarjadékot" írnak össze. A 19 század második felére megkét-szereződik a lélekszám: Orbán Balázs Udvarhelyszék lakosságának lélekszámáról készített statisztikájában Csekefalva 1868-ban 542 lélekkel szerepel; felekezeti megoszlásban 307 reformátust, 230 unitáriust, 4 római katolikust és egy izraelitát tart számon. A 20 század kezdetétől a lakosság száma nagyjából ezen a szinten marad: 1900-ban 550; a férfi nembeliek 277 és a nők 273 számával. Az életkori megoszlás, akkori falvaink mindenikéhez hasonlóan, kiegyensúlyozott: 6 éves korig 96 (17,5%), 6-14 éves 108 (19,6%), 15-19 éves 45 (8,2%), 20-59 éves 242 (44%), s 60 éven felül 59 (10,7%). Az 1930. évi népszámláláskor még 501 személyt írnak össze. A II. világháború után a lakosság lélekszáma - az ismert fennálló okok miatt - itt is csökkent: 1993 végén a lelkészi jelentések szerint az unitáriusok száma 219, a reformátusoké 190, összesen tehát a 400-at alig haladja meg, de a Nyikó-mente oldalsó falvaihoz viszonyítva kedvezőbb helyzetben van.

A falu lakosságának egykori társadalmi szerkezetére a Székely Oklevéltár régebbi sorozatában közölt különböző célzatú összeírások adnak némi tájékoztatást. Így 1567-ben 15 lófőportát jegyeznek; 1576-ban a fejedelem 21, két keresztúri birtokos 3, egy fiatfalvi 2, összesen 26 jobbágytelek után fizetnek adót (SzOkI.II.219; IV.38), s a század végén még "legalább 5 csekefalvi jobbágyot említenek a források." (Vö.Benkő, i.m. 57) Udvarhelyszék 1721-ben tartott lustrájának összegező kimutatásában Csekefalván egy nemest, 19 primipilust (lófőt) és 4 gyalogost (pixidariust) vesznek nyilvántartásba. Egyed Ákos a székely székek falvaiban élt jobbágy- és zsellércsaládok számának 1614 és 1849 közötti időszakban történt kimutató táblázatában 1614-ben 13 jobbágy és 2 zsellér, 1750-ben 11 zsellér és 1848-ban 5 jobbágy és 3 zsellér családot tüntet fel. Számuknak a két határev közötti csökkenéséből, amely hasonlóan alakult a székely székek falvaiban - megállapítja, "hogy a feudális nagybirtokok

Udvarhelyszéken sem tudott a kisbirtokrendszeren felülkerekedni (...), itt az általános, a tipikus a kis falusi földművelő család, a feudális nagybirtok pedig kivétel." (*Egyed Ákos*: Falu, város, civilizáció. Bukarest, 1981. 106, 109)

A falu *gazdálkodásának* hajdani módjáról ugyancsak az 1721-ben, Mária Terézia korában a falu határán akkor számontartott fő művelési ágazatok kiterjedéséről - szintén megadóztatás céljából - készített felmérés tájékoztat. Eszerint a határból 286 köblös (kb.215 khold) területet szántóként és 61 1/2 "kaszás" területet (kb.45 hold) pedig rétként műveltek. A faluban egy molnárt is megemlít az összeírás, s a falutól várható adót 28 forintban állapítja meg. A *határhasználat* módját, formáját illetően Csekefalva népe is századok folyamán végigjárta mindazon fejlődési szakaszokat, amelyek az egymást váltó, egyre termelékenyebb művelési módok útját jelentették. Az ősi parlagoló gazdálkodást felváltó ugarhagyó kétfordulós határhasználatról a hármásra - viszonyítva az akkor még egyházilag is kapcsolódott Szentábrahámhoz, hol már 1766-ban ez a határrendszerváltás megtörtént -, csak a 19. század első negyedének a végén tértek át, amint ez az unitárius egyházközség 1829. évi kuratori számadáskönyvéből kitűnik: "Szántóföldet örökösített (...) az Ecclesia ollj czéllal, hogy a T. Papnak a *harmadik határban* =kiemelés M.I.) fölgye legyen."Ez évtől kezdve az egyházköri vizsgálószerk már a Kede, a Szentábrahám és a Solymos felé fordulókbán leltározza a "külső ingatlan bonumo"-kat.

A hajdani községi közföldnek a "communa Terenumok"-nak részbeni felosztási idejéről "1788-ban a földmérés alkalmatosságával (...) a' Csekefalvi portiozo Communitas"-tól az unitárius és a református egyházközségek által zálogba vett földekről szóló feljegyzés ad hírt.

A háromfordulós határ művelésének a 19 század végére megvalósult kiterjedéséről *Kozma Ferenc* a "Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota" című 1879-ben kiadott művének statisztikája alapján tájékozódhatunk. A falu határa akkor 1151 khold, amiből szántó 669, rét és kert 140, szőlő 3, legelő 271, erdő 15, terméktelen 53 khold; földművelésre és állattenyésztésre egyaránt kedvező ágazati megoszlás. Udvarhelymegye 19. század végi és 20. század eleji iskolai földrajzkönyvei ezért jellemzik így Csekefalvát: "A Gagy vize völgye (itt) termékeny, keskeny síkságot képez, melyen mindenféle gabona és fű bőven terem (...) lakói sok tejet, vaját, zöldséget, majorságot hordanak be Székelykeresztúrra (...) mely egyedüli piacukat képezi."

A lakosság *egyházilag* az unitárius és református felekezet között oszlik meg. A település népe a kereszténység itteni meggyökeresedésekor katolikus volt, egyházilag mint filia a szomszédos Szentábrahám anyaegyházhoz tartozott. A reformációt követően az unitárius vallást vették fel, majd később a hívek egy része reformátussá lett. Az unitáriusok a 19. század elejéig megmaradva leányegyházközségi mivoltukban ugyancsak a szentábrahámi máterhez tartoztak, de ekkor az egyházi főhatóságtól különválásuk engedélyezését kérték. Kérésükre 1804-ben - az eklézsia pro-

tokollumából olvashatóan - "a' Generalis Consistorium" által kinevezett Bizottság megkezdte az "elszakadás" előkészítését. Elsőbben is "az egész filialis Ecc[lesi]ában levő minden tselédes Gazdákat egybe híván megkérdezték... hogy eddig való mód és usus szerént (...) megmaradnaké in statu (!) quo - azon állapotban" -, mint eddig? A csekefalviak azonban "az eddig fel adott okokért kívánják (...) a megkülönböztést (...) Némelyek deklarálták, hogy készek volnának Vallásokat változtatni, mint sem az eddig való usus szerént maradni." Arra a kérdésre, hogy az önállóvá váló egyházközség "kért jövendőbeli Papjának minemü javadalmat vagy fizetést fognak adni", jegyzőkönyvetetik, hogy "...a' mit eddig adtak a Lévitának és a Mater Ecc[lesi]ában levő Papnak azt ezután mindkövetkezendő Papjoknak fogják adni..." Ezt követően 1801-ben tartott Generalis Vizitatio felvétele alapján számbaveszik, hogy az új pap fizetése a pap és lévita akkori jövedelmének (bér, szolgáltatások, tűzifa, földek jövedelme, pénzértékben is kifejezve) összevonásából mekkora lesz. Megállapítva mindezt, a Bizottság a jegyzőkönyv negyedik pontjában megkérdi a szentábrahámi eklézsiái gyűlést, hogy "Adgyaé a'Mater sponto (!) - önként - a' maga Consensusat - jóváhagyását - a' Materből való Separatiora?" Erre a felelet így hangzott: "... minden tartozkodás nélkül magoktól ellocaljak (!) - itt: kiadják -, s mint hogy meg tartani nem tudják azt erőszakosan megtartani nem akarják".

Az elválás tényével kapcsolatban a Bizottság az új pap megállapított jövedelmét keveselve, aggodalma "opinioját" - véleményét - nyilvánítja: Csekefalva népe "... kért Papjának képéjét többelis mint a'mint potolta, potolhatná, mind az által nem deferalni - itt engedni - kéréseknek félelmes (...) ha Papot (emiatt) nem nyernek (...) ebbéli bosszankodásnál fogva (készek) az elpártolásra." 1804. június 26-án az Ürmösön tartott zsinaton aztán véglegesítik a csekefalvi filiának Szentábrahámtól való elválását így: "... megkülönböztetése megengedtetik, kezdődvén ezen meg különböztetés ideje a' jövő 1805-dik Esztendőbeli Szt. György napkor a'mikor is ujj Papja az említett bér fizetésére ki fog neveztetni".

A csekefalvi unitáriusok templomának eredetére vonatkozó legrégebb adatot *Kelemen Lajos* közli; 1732-ből: "Csekefalván lakó Simon János jelen lévén templomhelynek ada egy darab helyet ... Később ez a hely redealt - visszament - az successoroknak - örökösöknek -, hanem az ecclia künnvaló helylyel cserélt templom helyet, hova is építettett templom". (*Kelemen Lajos: Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházzvizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig. in: KerMagv (LIV) 1922. 172.*) Ezt a templomot később átépítették; jelenlegi alakját 1837-ben kapta. 1987-ben a 150. évfordulóra megújították, s az ünnepségen dr. Kovács Lajos püspök áldotta meg.

Az unitárius egyház megalapításakor az e vallást felvevő csekefalviak egy része 1631 előtt a református hitre térve különvált a szentábrahámi anyaegyházról, s mert "az elejektől építettett templomokat oda kellett hadniok", s emiatt a keresztúri reformátusok templomába kellett járniok, I.Rákóczi György fejedelemtől 1640 áprilisában templomépítésre kapnak

engedélyt. Az engedélyező oklevél szövegéből kitűnően a *falu határában* létezett puszta kápolna "megépítésében akartak volna (...) forgolodni: de némelyek adversalvan ellenek (...) végbe nem vihették", ezért a fejedelem ezt a kápolnát "nekiek és posteritásuknak" adományozta örökösen", idézi *Dávid László* A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei című munkája 93. oldalán. "Az egykori kápolna helyét nem ismerjük - írja tovább. Elhagyott állapotából arra következtethetünk, hogy ez még a reformáció előtt épült." *Benkő Elek*nek a csekefalvi határban fennebb ismertetett régészeti kutatásai azonban közelebb visznek a kápolna fekvési helyének a megállapításához: "Az épület azonosítását az nehezítette, hogy az oklevél (Rákóczi említett engedélye) a falu határában jelöli meg annak helyét. Mivel azonban terepbejárásaink során kiderült, hogy a késő középkori falu zömmel a Gagy-patakának jobb felén a mai falut átszelő országút Ny-i oldalán terült el, a 16-17. századi faluhelyhez képest a kápolna valóban már a határban feküdt. A terjeszkedő falu később már magában foglalta az épületet, s így semmi akadálya annak, hogy a hajdani kápolnát a mai református templom helyére lokalizáljuk." (Benkő, i.m.73)

Csekefalván a 18. században alakult meg a *református anyaegyház*, hozzátartoznak a szentábrahámi reformátusok is. Mai templomuk a mennyezetten feltüntetett évszám szerint 1821-ben épült. (László Ferencz: Templomaink, Hargita Népe, 1994. VII. 23.)

Az *iskolai oktatásra* vonatkozó adatok Csekefalván - tekintve, hogy az egyházközség eleinte filiaként Szentábrahámmal tartozott, s így külön vizitációs jegyzőkönyve nem volt - csak az 1804-ben történt önállósulásától kezdve állnak rendelkezésre. Az önállósult egyházközségben az évről évre tartott vizitációk a látogatáskuról felvett jegyzőkönyvekben írnak ugyan az iskolai- és vallásoktatásról, ezek helyéről, annak állapotáról; a tanítás látogatottságáról, annak módjáról, eredményeiről, de megállapításaik a tapasztaltakról általában rövidek. Az unitárius egyházközség irattára azonban ritkaságként őrzi azt az 1814-1859 közti években vezetett "*Protocollum Scholae Unitariae Tsekefalvianae, ab Ao 1812*" című félret nagyságú, papiros táblába kötött kéziratos könyvet, amelynek tartalma nemcsak helyileg értékelhető iskolatörténeti adatokat őrizett meg, de egyúttal unitárius elemi fokú iskoláztatásunknak a 19 század első felében/közepén az egyházi főhatóságunk által a világi és hitbéli oktatásunk korszerűsítése érdekében tett intézkedéseink szempontjait általánosságban is megvilágítja.

A Protocollumból kitűnően az Egyházi Főhatóság a "Triviális - köznépi - oskolák", illetve népiskolák tevékenységének ellenőrzésére, az akkor "Környéki Egyház"-nak nevezett egyházkörökben, s így a székelykeresztúriban is, két tagból álló "Oskola vizsgáló Bizottság"-ot nevezett ki, egy fő megbízottat és egy kiségitőt, akik a kör valamelyik ekléziájában papi, esetleg köri tisztséget is betöltöttek. Az ellenőrzött iskolában felvett jegyzőkönyvet elsőként a "Fő Biztos" írta alá, feltüntetve a körben betöltött funkcióját is: Jurassor et Ordinarius Censor -, Esködt és rendes ellenőr -, Assessor (ülnök) és Censor, az Papi Szék Hites Assessora,

Környéki Egyházi hites Director és Censor, Szék Biró és Censor, Papi Szék hites Birája, kirendelt Biztos; a második Biztos tisztét Adjunctus Censor Subtitutus (helyettes) Censor, helyettes Assessor és Censor, kirendelt vizsgáló Biztos, Környéki Fiscalis Director, Egyházi Közügy Igazgató - megnevezésekkel illetve. A jelzett években ellenőrzést végző Biztosok szolgálati helyüket, - kivéve a fiatfalvi, boldogfalvi, újszékelyi, kis- és nagysolymosi, sárdi és szentábrahámi lelkészeket - nem jelölték meg.

A Bizottság minden vizsgálat alkalmával megállapítja, hogy a csekefalvi unitárius egyháznak nem lévén módja külön Oskola Mestert tartani, ezért a gyermekek tanítását mind az iskolai tárgyakban, mind a hitbéliekben a lelkész végzi, s annak nevét, életkorát, családi állapotát (nős, gyermekes, nőtlen) is a 30-as évektől jegyzőkönyve foglalják.

A tanulók oktatására a jelzett időszakban nincs külön épület, az "Ecc[lesi]a Oskolája (Schola, Classis, Tanuló Ház, Tanuló Mihely) vagyon a' Papi Házalatt egy fedél alatt", ahol a "Fiak a' Léányokkal környül álláshoz képest azon egy helyen tanulnak". Ez a "Tanuló Ház" az épületnek a pitvarból jobbra nyíló hátulsó szobája volt. Használhatóságát a Biztosok különbözőképpen ítélték meg: általában "alkalomszerű"-nek találják, de "azzal a hijányossággal, hogy igen setét mert ablakai papirosból vannak", s igen kicsik is; ezért ajánlják a "Dominus Curator"-nak "a Dél felől való Ablaknak nagyobbá való juttatását". 1822-re a Classis bútorzata úgy látszik elavult, mert "minden (tehát a helyiség) alkalmas - írják -, csak író Asztal és ülő Székek kivántatnak." 1835-től a Bizottság majdnem évenként javasolja, hogy a meglévő tanulószoba helyett "egy külön fedél alá egy más tanító Ház építtetnék, hogy a Tiszt. Papnak megszorítása ne legyen, szükség volna". S hogy miben állott a "megszorítás", és elhárításának szükségessége kitűnik az 1838-ban írt jegyzőkönyv következő indoklásából: "Mínthogy a' Tanító Ház magában kitsin volna még a' Tanuló Gyermekeknek taníttatására is, de e' mellett a' Tiszt. Papnak más Conservatoriuma (itt raktára) nints és ezért holmi portékát kéntelentitetik ott tartani és az által különben is kitsin lévén úgy megszorítatik, hogy jól taníttatni szinte lehetetlen, minél fogva kötelességévé tétettetik a' D. Curatornak és a' N[emes] Presbyteriumnak, hogy külön Classist építsenek." De erre még hosszú évekig nem került, kerülhetett sor, s ezért a Bizottságok a Tanuló Házat továbbra is "tzélos állapotban" levőnek ítélik meg. 1853-ban azonban az iskolát vizsgáló biztosok már látják, hogy különálló "Schola Ház... tsak ugyan nem másként létesülhet, mintsem a Mlgs.K. Tanács e tekintetben fellépni és hathatósan rendelkezni kegyeskedne - mire a Vizsgáló Bizottság által mély tisztelettel kéretik". Hogy a fenti kérdésnek milyen eredménye volt, az az 1859-ben végződő Protocollumból már nem állapítható meg. A ma is álló iskolaépület 1910-ben épült.

A vizsgálat ideje meg volt határozva, a bejegyzett dátumok szerint - egy-két, február utolsó napján, végzettől eltekintve - általában a "Tavaszelő"-nek, március második felének 15-25. napjain történt. Az iskolai év, a tanulók kötelező *iskolalátogatási*, "feljárási" ideje a nyárvégi/őszi kezdeti munkák befejezésétől, a szeptember 29-i Szent Mihály napjától Szent

Márton napjáig, április 24-ig, a legeltetés és a tavaszi mezei munkák kezdetének idejéig tartott. Az iskola látogatottsága egyenetlen volt, télen általában többen, ősszel és tavasszal inkább csak a lányok gyakorolták. A hiányzások okáról a Bizottság mindig magyarázatot kért. Pl. 1831-ben feltűnően kevés lévén a feljáró gyermekek száma (3 fiú, 4 lány), ezért a censorok ezt írják: "...kevés számmal létük oblicíaltaték (szemére vettetik) a' Tiszt. Papnak, melyre nézve így legitímálta magát", hogy a hiányzókat betegség és "világi szorgalmatosságból Szülői vonták el a tanulástól". A hiányzások oka általában ez volt, "a Fiak gazdai a' Léányok Gazdaszsonyi körülményekben elfoglaltatván" nem jártak rendszeren iskolába, de az "egy vagy más darab öltöző nem létével (is) mentették magokat a Szülék". Indokként gyakran szerepel a "terhes nyavalya", a "Szülék restsége", s "vakmerősége" is.

A csekefalvi Protocollum Scholae jegyzőkönyvei szemléletesen tükrözik azokat a *tanrendszerek*ben foglalt célkitűzéseket, elveket, amelyeket a világi és egyházi szervek a reformációt követő évszázadokban koronként, az oktatás-nevelés irányítására megalkottak, s amelyekkel a 19. század erdélyi iskoláztatásának a gyakorlatát, s így a triviális - köznépi - falusi iskolákét is szabályozták, megállapítva a tanrendszert, tantervet és tantárgyakat. Ami a falusi iskolák tanrendszerét illeti, az 1850-60-as évekig a *csoportos rendszerű* tanítás volt a gyakorlatban: a tanulók nem a későbbi I-IV-el számozott osztály növekvő rendszerében tanultak/haladtak, hanem az életkoruknak megfelelő és részben a nemükhöz is alkalmazott tantárgyak szerinti csoportosításban. Az unitárius egyházi főhatóság tantervében a tananyag két témacsoportba tagolódott: az elsőbe az ún. "letzkék" tartoztak, amelyek a kisebb korú tanulók részére az írás-olvasás, a nagyobbak részére jórészt a latin nyelvtani ismeretek elsajátíttatását (a középiskolák leendő tanulóinak az előkészítésére) célozták. Latin nyelven általában csak a korosabb gyermekek - fiúk, lányok - tanultak. Erre vonatkozóan olvasható az 1830. március 22-én tartott vizsga jegyzőkönyvében, hogy: "Az itteni feljáró Gyermekek (közül) a' két Fiak idejekre nézve gyengék lévén még tsak magyar nyelven taníttatnak, Sillabizánsok. A Léányok idejekre nézve korosabbak, ezekis deák nyelven taníttattak." A második témacsoportban egyrészt a vallás-erkölcsi oktatás, továbbá a humán és reál tantárgyak alapismereteinek megtanítása volt a cél.

A Bizottság a tanulók *censuráját* - a tanulók megpróbáltatását a kijelölt nap vagy az "Ecclesia Templomá"-ban vagy a "Parochiális Ház"-nál levő Scholában a kurátor, néhány presbiter, valamint "a' Atyáknak s más Halgatóknak" néha kevesebb, néha "feles számba levőknek" a jelenlétében tartotta.

A vizsgáztatás eredményeit tartalmazó első három jegyzőkönyvből (1814-1817-es évek) kitűnik, hogy a censorok a feleltetés megkezdése előtt előbb a múlt iskolai év végén eltávozott, kimaradt tanulókat veszik számba, név szerint megállapítva, hogy hová mentek, illetve hol helyezkedtek el vagy folytatják tanulmányaikat, pl.: oekonomus (gazda, gazdálkodó) lett, vagy "Kereszturott tanulo" a Collegiumban, Gymnaziumban; Ujszékelyre ment." 1818 után már nem veszik nyilvántartásba az eltávozottakat.

E számbavételt követően került sor "a' Mostani Scholaris Esztendőben tanult és jelen találtatott Tanulók (kikérdezésére) e szerént: Nevek, Esztendeje, Tanulási ideje, Letzkéje, Elémenetele." Előbb a fiúkat, majd a lánykákat kérdezik ki a főhatóság tervében arra az iskolai évre megállapított "letzke", illetve tantárgycsoportokba tartozásuk szerint, *külön-külön megnevezve* mindenik tanulót. A "Férfi rendbeliek" tananyaga bővebb, mint a "Léányi nemben Lévék"-é. Az 1815-16. iskolai évben például a fiúk közül "letzké"-jük szerint: 1 Etimológ, 2 Irni, olvasni tanítottatott, 1 Declinista major, 1 Declinista minor, 1 olvasó, 3 Sillabizáló, 2 Initians (kezdő), a leánykák mind olvasók, vagy 1832-ben 1 kézírást olvasó, 4 nyomtatást olvasó, 3 Syllabizans, 2 kezdő. A leckékben elért eredményeiket "ditséretes, jó, alkalmas, megfelelő" osztályzatokkal értékelik.

A vallás erkölcsi nevelési és az évek során rendre bevezetett más tantárgyakból a tanulókat nem név szerint, hanem csak *szám szerint*, vagy általánosítva, lecke csoportonként együvé véve jegyzőkönyvelik. Néhány ezt igazoló jegyzőkönyvi részlet: 1834 "Ezen Fiu és Léány Gyermekek jegyzett Letzkéiken... kívül két nagyobb Fiu és egy Léány a' K. Vallás magyarázattyából, - négy Fiu és két Léány a' Kús Catechezisből, - az többi poronsolatokból - több alkalmatosságokra Szolgáló rövid fohászokdásokból, az Fiak Irás mutatásából, Phrasesek, és Számok ki mondásából, két nagyobb Fiu a' Szám vetés Tudományá két első Nemeiből (összeadás, kivonás), - közönségesen feles számú halotti és más alkalmatosságokra szolgáló Énekek[ne]k személyenként, és együttis lett el-énekléséből... jól felelnek."

Az 1841-ben írt jegyzőkönyvből az is kitűnik, hogy a tananyag tárgyait miként csoportosítják a tanulók életkorához (nagyobbak, kisebbek) viszonyítva: "Ezek Gyermekek közül irt leczkéjeken kívül két fiu, három Léány gyermekek Sz.Vallásunk magyarázatjából, három fiak és három Léányok a' K[is] Catechezisből, - legkisebb fiak és Léányok parantsolatokból, Uri Imádságból, a Hiszek egy Istenből, - közönségesen több alkalmak szerént rövid imádságokból, -az nagyobbak mindkét nemen irás mutatásból 's Arabiaia Számok'ki mondásából, -három Sátoros Innepi énekeknek mind külön egyenként, mind együtt lett el éneklésiből jól és ditséretesen" feleltek.

A 19. század közepe felé falusi iskoláinkban is a magyar nyelven történő tanítás kezd előtérbe kerülni. Kitűnik ez az 1833 után írt csekefalvi Protocollum jegyzőkönyveinek több ilyen megállapításából: "A' Tanulás az Gyermekek idejekhez (korukhoz) képest (itt a kisebbeké) még magyar nyelven folytatott." 1837-től aztán - tehát azt követően, hogy Brassai Sámuel az Egyházi Főhatóság megbízásából 1837-ben kidolgozta a magyar nyelvű oktatás új tantervét, s a korondi zsinat 1841-ben a magyar nyelvet mondja ki az oktatási nyelvnek - a tantárgyak sorában már "a magyar írás módja", "a magyar orthographia" is szerepel, s a Biztosok a jegyzőkönyvekben mindig jelzik, hogy a pap "Tanit magyar nyelven".

Az oktatás hathatósabbá tételére a felettes hatóság megköveteli a tankönyvek, "új kézikönyvek" használatát. A jegyzőkönyvek azonban ke-

veset említenek; elsőnek a "Kisdedek számításá"-t, majd a természeti tárgyakhoz "Erdélyország föld leiratát, versekbe foglalva" említik. 1846-ban a "Confessio" oktatására az Új kis Kátét és az Erkölcsei szabályokat írják elő.

A szabadságharc leverése után az osztrákok átszervezték az oktatási rendszert az "Organization - Entwurf" nevű, németesítési szándékkal megalkotott tanügyi reformmal. Ennek következményeként nemcsak a közép-, de a falusi iskolákban is megjelenik a német nyelv oktatása. Ez világlik ki a csekefalvi 1855-ben írt jegyzőkönyvből, amelyben a Censorok a tanulókat "német olvasás"-ból is megvizsgálják s megállapítják, hogy "ez alkalommal a' nagyobbak sok német szót is mondanak". Az Unitárius Egyház Főtanácsa szembeszállt e németesítő törekvéssel. Az 1850. augusztus 15-16-án tartott Főtanácsai Gyűlésből a Közoktatásügyi Minisztériumhoz tett felterjesztésében leszögezi: "Minthogy vallásunk hivei mind magyarok és székelyek, intézeteinkben egyedül a magyar lehet a tanítási nyelv." (Vö. *Gál Kelemen: A kolozsvári Unitárius Kollegium története (1568-1900) I. K-vár. 1935. 205*)

Végezetül vessünk egy pillantást azoknak a papoknak a működésére, akik a 19. század első felében/közepén, 1813-tól 1859-ig, az akkori Csekefalva népének gyermekeit - "mivel Rectori Állomás nintsen", "eleitől fogva nem lévén ezen Eccl[esia]ban sem Tanító Mester, sem más segéd Tanító" - oktatták, nevelték. Alkalmasságukat a tanításra, erkölcsi magatartásukat, a Bizottság tagjai ilyen megállapításokkal örökítették meg: "tanulásbéli ismerete közönséges", (itt megfelelő), "Tanításbéli tehetsége és ügyekezete jó", "tudománybéli esmérete, valamint a' papságra úgy a Gyermekek tanítására elégséges!, Paphoz illő Karakterekkel", "A' Tiszt. Pap ... erköltse helybe hagyható", "a gyermekek körül végbe vitt iparjának (révén) kitüntetésire (vizsgáztak), "tanítási tehetsége és erkölce betsületes", "erköltseire nézve olyan a' milyennek illik lenni egy erköltsi Tanítónak", "erköltseire nézve szelid, betsületes".

"A tanításért kezdetben semmi figalt (meghatározott) fizetése nints... Függ az Atyáktól". 1834-ben aztán "a nemrég felállított Usus szerint a' nagyobbaktól 50, a' kisebbektől 25 pénz" jár. A további években a pénznemek váltakozása, értéke szerint alakul, pl. 1839-ben "a' Tanítási Bér" a nagyobb gyermekektől 8, a kisebbektől 4 váltó garas; 1840-ben a Generalis Vizitáció 48, illetve 24 pénzben állapítja meg, 1841-ben a nagyobbakért 24, a kisebbekért 12 krajcárt váltóban fizettek az Atyák. 1856-ban pedig "a tanításért fizetést adnak minden gyermektől 10 krajcárt ezüstben."

FÜGGELÉK

Tanító papok Csekefalván 1813-1856 években

1813/14 - Jakab Zsigmond. Ez év után elment.

1815-1828 - Gyöngyösi István

1829-1831 - Boros András

1832-1841 - Nagy Görög, martonosi, 42 esztendő, házas, gyermekes

1843-1845 - Kozma Ferencz, 33 éves, gyermek nélküli
1846-1851 - Kozma Lőrinc, 27 éves, 1847-től nős, gyermekes
1852-től Szegeci István, 55 éves, gyermekes

Tanterv az Unitáriusok falusi iskoláiban címmel a Protocollum Scholae utolsó lapján utólag beírva.

"1ső (kezdő) osztály"

Tantárgyak

1. Vallás elemei: Miatyánk, Hiszek egy Istent, Tízparantsolat
2. Az anyanyelv elemei, Betűzés, olvasás; kézi könyv a Kovácsi A. által dolgozott ABC.
3. A Számтан elemei, Kézi könyv: Kisdedek Számvetése, Kolozsvár 184?
4. Írás elemei

II. osztály. Tantárgyak.

1. Vallás, kézikönyv: Keresztény vallás elemei
2. Anyanyelv, jelesen:
  - a) Olvasás
  - b) A mondatok elemzése (po. melyik a főnév, subjektum, mellyik a praedicatum s.t.b.)
  - c) Szó és írásbeli mondatok készítése
  - d) Helyes írás, kézi könyvül a Gáspár és Kovácsi által ki adott olvasó könyv használando
3. Számтан, kézi könyv: Elemi számtan I. Budán, 1850
4. Írás

III. osztály. Tantárgyak

1. Vallás. Kézi könyv: N. Catechezis és a Sz. Historia, melly nyomtatva van Kolosv. 1848
2. Anya nyelv, jelesen:
  - a) Olvasás, nyomtatás és kézírásból
  - b) Mondatok ismertetése
  - c) Helyes írás. Kézi könyvül itt is a Gáspár és Kovácsi olvasó könyve használando
3. Számтан. Kézi könyv: Elemi számtan. I.k. Budán, 1850
4. Egyes növények, ásványok és állatok ismertetése. Kézi könyv: Föld és természet rajz népiskolák számára. Irta Jánosi Ferencz. 1854.

IV. osztály. Tantárgyak.

1. Vallás. N. Catechezis és Sz. Historia
2. Anya nyelv, jelesen:
  - a) Olvasás nyomtatás és kéziratokból
  - b) Mondatok ismertetése
  - c) Értelem gyakorlás. Amig olvas a tanuló mondja el a maga felfogása szerént. Mesék, erkölcsi mondatok betanulása stb.
  - d) Helyes írás
3. Számтан. Kézi könyv: Elemi Számtan. I.k. Budán, 1850
4. Természet tan. Kézi könyv: A mérges növények
5. Írás" (Folytatjuk).

GÁLFALVI SÁNDOR

Dr.MOLNÁR ISTVÁN LAUDÁCIÓJA*

Székelykeresztúr Önkormányzati Tanácsa 1995. január 18-án tartott ülésén dr.Molnár István nyugalmazott múzeumigazgatónak, érdemei elismeréséül, Székelykeresztúr város díszpolgára címet adományozta.

Dr. Molnár István ny. tanár, múzeumigazgató, Székelykeresztúr város közmegebecsülésnek örvendő, mindenki által tisztelt és szeretett jelentős személyisége, akinek egész élete és tevékenysége szorosan kapcsolódik a város kulturális életének felemeléséhez.

Nemzedékekig visszamenően unitárius papi családból származik. Bordoson született 1910-ben. Életének főbb állomásai: Újszékely, Rava, Szentgerice és Székelykeresztúr.

Az elemi iskola elvégzése után középiskolai tanulmányait 1922-29 között a székelykeresztúri unitárius főgimnáziumban folytatta, majd egy évi teológiai tanulmányok után beiratkozott a kolozsvári tudományegyetemre, ahol 1935-ben tanári oklevelet szerzett. Az egyetem elvégzése után visszatért Székelykeresztúrra tanárnak. Előbb az Unitárius Főgimnáziumban, majd annak megszüntetése után a tanítóképzőben végzett jelentős oktató-nevelő munkát.

Iskolai tevékenysége mellett egyre több figyelmet szentelt a néprajznak és Nagy Lajos rajztanár ösztönzésére helyben és a környező falvakban szellemi és tárgyi néprajzi tárgyak gyűjtésébe kezdett. Tanítványaiból gyűjtőcsoportokat szervezett, akikkel hétvégeken végigjárta a falvakat, begyűjtve a népi kultúra értékeit megőrző, pusztulásnak indult, lomként hányódó tárgyakat.

A felhalmozódó néprajzi anyag elhelyezésére a gimnázium által biztosított terem kicsinek bizonyult, ezért megfelelő épületről kellett gondoskodni. A város akkori vezetősége a begyűjtött múzeumi anyag elhelyezésére előbb a Florián-féle üzlethelyiséget, majd a mellette levő Kaszinó épületét biztosította. Így 1946-ban megnyithatta kapuit Székelykeresztúr Városi Múzeuma, amely azóta állandóan fejlődve, ma már mind a hazai, mind a külföldi szakkörökben elismert intézménnyé vált.

A múzeumalapító Molnár István nemcsak gyűjtő munkát végzett, hanem gondoskodott annak tudományos feldolgozásáról is. Néprajzi ismereteinek elmélyítése érdekében beiratkozott a kolozsvári Bolyai Egye-

---

* A 69/1991 számú Közigazgatási Törvény II.fejezete 21. paragrafusának V. pontja kimondja, hogy a helyi önkormányzatok a rendkívüli érdemeket szerzett hazai vagy külföldi személyiségeknek a helység díszpolgára címet adományozhatják.